

Spațiu comunicațional european și identitate politică

Viorela BUCUR, lector dr., Universitatea „Constantin Brâncoveanu”, Pitești

Europa post-1989 este o Europă a contrastelor și a incertitudinilor (minoritățile naționale, tendințele autonomiste, mișcările identitare etc.), care încearcă să-și afirme identitatea politică și să treacă de reparația diferențelor politice ce alunecă în diversitatea deja existentă și în „diferența de istoricitate”¹. Schimbările pe care le cunoaște necesită o reconsiderare a multiplelor fațete pe care le deține. Europa este o realitate identitară complexă. *Identitatea europeană bricolează*. Imprecisă și ambiguă, ea creează o problemă dublă, cea a conținutului și cea a naturii identității. Se impune distincția între Europa, în sens general, ca civilizație și cultură (cu culturile naționale solide), adică *identitatea culturală* și Europa politică, adică referința la Uniunea Europeană (integrarea politică, construcția politică a Europei) – *identitatea politică*. Pentru ambele este dificilă atât definirea, cât și detașarea segmentelor componente.

Identitatea culturală europeană este veche și în devenire continuă. Ea se afirmă ca un mod de recunoaștere a pluralității legată de istorie. Cultura europeană, cu cei trei piloni: polis-ul și gândirea greacă – sursă a europeneității, imperiul și dreptul roman și creștinismul se poate substitui *identităților naționale*? J. M. Domenach² consideră că nu există o cultură europeană și susține ideea unei Europe ca entitate economică și nu entitate geografică, istorică sau politică. Construcția economică a Europei nu induce automat o construcție politică și nici construcția unității culturale nu conduce la unitatea politică europeană pentru că intervin memoria și națiunea (națiunile Europei și nu națiunea europeană). Ca spațiu comun pentru schimburile economice Europa funcționează bine, ca spațiu public încearcă depășirea dificultăților și găsirea unui numitor comun, iar ca spațiu cultural este dificilă și imprevizibilă.

Analizând Europa descoperim o „comunitate de comunități” - comunitate de viață, comunitate de destin, comunitate de valori liber consimțită (democrație, stat de drept, toleranță, drepturile omului), comunitate economică, comunitate socială, comunitate politică plurală și o trecere la o democrație a toleranței și diferenței. A. Compagnon³ argumentează inexistența unei *identități culturale* europene prin absența conținutului solid pe care îl posedă doar identitățile naționale. Europei îi lipsește moștenirea care să-i procure

atașamentul la un teritoriu: limba, momente emblematice, eroi, un continuum istoric, elemente care țin de *identitatea națională*.

Europa în proces de reformare pune problema identității la mai multe nivele: regional, transnațional, transfrontalier. Poate asigura o Europă confederală diversitatea identitară a națiunilor ce o compun? Federalismul presupune unitatea politică și teritorială susținută de voința poporului, elemente care duc la o constituție comună, pe când multiculturalismul încearcă să ajungă la o unitate politică, căutând o negociere a politicului cu cultura și teritoriul. Federalismul poate fi sursa unității teritoriale și politice a Europei, el poate crea o *identitate confederală*⁴. Multiculturalismul poate echilibra diversitatea identitară și multiplele tradiții politice. Dar Belgia și Cehoslovacia au demonstrat că identitatea lingvistică, accentuând particularitatea culturală, poate scinda.

Identitatea europeană este un proiect politic care trebuie să transforme pluralitatea în emergența unei conștiințe europene (care a trecut deja prin vârtejul naționalismelor, fascism, comunism, războiul rece), o conștiință de a fi european, de a construi Europa. Raportate la spațiu și timp, conștiința și identitatea demonstrează că pot coexista sau parcurge traiectorii diferite, că se susțin sau se distanțează și că sunt mai rezistente decât sistemele de guvernare. Sentimentul de a fi european descoperă rezonanțe și intensități variabile. Conștiința europeană este fragilă și fragmentată, se construiește. O conștiință europeană complementară mozaicului de conștiințe naționale care s-au format în cadrul statelor-națiuni și compatibilă cu acestea. Ori Europa nu este o națiune, este o construcție ce privează națiunea de caracterul său sacru. Integrarea politică a Europei se apropie de forma convențională a statului. Construcția identitară în care s-a angajat Europa nu urmează modelul unui stat european, ci mai degrabă pe cel al unei societăți politice⁵ care trebuie să treacă de dificila conjugare a valorilor universale cu respectarea particularismelor.

Proiectul european tinde la formarea unei conștiințe a unei identități culturale comune, a unei comunități politice care să reia, la nivel supranațional, logica construcțiilor naționale. R. Girault⁶ consideră conștiința europeană ambivalentă pentru că, din punct de vedere istoric nu este lineară (chiar dacă eveni-

mentele au generat fragmente de conștiință europeană, memoria rămâne națională), iar din punctul de vedere al indivizilor este dificil de a vorbi de o opinie publică europeană. Europa se vede astfel confruntată cu necesitatea organizării unui spațiu simbolic al diversității și cu necesitatea unei conștiințe a identității sau a „identității”⁷, care să pornească de la ceea ce este Europa.

Construcția Europei politice aduce în discuție tradițiile politice, practicile guvernamentale, istoria statelor-națiuni. Ea este însoțită de identitățile naționale solide, de identitățile religioase, ideologice, culturale, identități vechi și înglobante cu care concurează. Identitatea Europei este plurală, înseamnă *identități naționale* construite și consolidate în procesul de formare a statelor-națiuni, întemeiate pe limbă, religie, cultură, teritoriu sau apartenență politică și identități naționale în curs de formare. Deși par că frânează procesul constituirii spațiului politic european, aceste identități nu sunt un obstacol, ci o condiție a realizării acestuia.

Ca spațiu politic Europa necesită o societate politică cu rol de conciliere a unității sale politice cu pluralitatea culturilor naționale. Aceasta impune gestionarea diversității culturilor politice în cadrul unei „*democrații participative de proximitate*”⁸ și formarea unei culturi politice europene. Europa trebuie să fie expresia sentimentului de adeziune la unitatea acestei diversități și să asigure dialogul între pluralitate (politică, lingvistică, culturală, religioasă) și identități.

Europa scoate la iveală ceea ce P. Rosanvallon⁹ numește „deficitul de legitimitate”, caracteristic funcționării instituțiilor europene:

- slaba cultură politică europeană și absența opiniei publice;

- imposibilitatea de intervenție a cetățenilor europeni în procesele de decizie;

- absența sentimentului de apartenență pe care-l realizează statul-națiune, care emerge către un sentiment de apartenență la Uniunea Europeană.

Acest „deficit democratic” european rezultă din pendularea Europei între tehnocratic și democratic și este, din perspectiva sa, un simptom al transformării interne a democrațiilor, al mutațiilor care se derulează pe mai multe planuri:

- diferențierea politicului, care ține de două funcții, cea de reglare și cea de instituire. În timp ce reglarea depășește spațiul statului-națiune, instituirea socialului, care rămâne în centrul vieții democrațiilor, se fragilizează. Această diferențiere se datorează faptului că cele două funcții nu se suprapun, societatea civilă este spațiul reglării, iar națiunea este spațiul instituirii.

- pluralizarea actorilor politicului;

- diseminarea politicului, care implică suprapunerea politicii interne cu politica externă.

Trecerea la o Europă democratică creează un spațiu nou și este urmată de identitate ca parametru și de identitățile particulare cu tendințe de rezistență. Europa este un spațiu politic care se construiește simultan cu un cadru instituțional. Identitatea Europei, „*eminent politică*”¹⁰ susține B. Badie, este incertă. Problema identității politice a Europei nu a încetat să existe de-a lungul secolelor, manifestându-se sub diferite forme ale raportului excludere-incluzere și fiind dependentă de negocierea frontierelor.

Europa, deși se exprimă prin prisma vectorilor naționali, nu-și poate crea identitatea pe modelul națiunii, nu poate crea un stat-națiune european. Poate renunța la a se realiza contra națiunilor și să se construiască prin națiuni. Ea trebuie să depășească vechile națiuni cu identități singulare, respectându-le, adăugându-le o altă dimensiune conținutului și dezvoltând o strategie adaptată la această nouă realitate. Un prim obstacol îl reprezintă discrepanța între universal și specific, între construirea unui „noi” și unui „sine” datorită experiențelor naționale foarte diferite. Uniunea Europeană ca model politic este pusă în situația de a încerca o altă reformulare a sintezei democrație – identități - unitate națională și de a susține pluralitatea patriotică. Ch. Mouffe¹¹ propune o *democrație plurală* ca nouă formă de articulare a universalului și particularului. Producând un sistem de reprezentări care să exprime și să-i legitimeze identitatea, Europa își dezvoltă o *identitate postnațională*, în termenii lui J.-M. Ferry. Habermas pledează pentru o nouă formă politică fondată pe *patriotismul constituțional*, care să substituie sentimentul de adeziune la națiunea - „comunitate de destin”. Însă referința dominantă a construcției europene rămâne identitatea națională, deși ea nu mai deține în manieră exclusivă sentimentul patriotic.

*Identitatea europeană este în filigran*¹², se construiește voluntar prin cetățenie. Între cetățenie și pluralitatea identitară există o condiționare cu sens dublu: recunoașterea identităților depinde de recunoașterea cetățeniei și invers. Formarea unei identități publice și instituționale europene este confruntată cu *identitățile private*, în termenii lui J. Rawls (identități etnice, lingvistice, regionale, religioase) și cu alegerea unei maniere de conciliere a tradițiilor politice cu voința comună. De aici decurge necesitatea caracterului mediat al cetățeniei, *cetățenia ca mediere în relaționarea identităților*. Europa poate opta între posi-

bilitatea unei societăți politice europene ca spațiu public democratic și emergența unei culturi a cetățeniei europene. O cetățenie europeană care să inducă participare la viața politică și o participare culturală.

Această participare poate fi susținută de tehnologiile informaționale care să contribuie la evoluția noțiunii de identitate europeană. Este evidentă azi emergența unor forme de comunicare tehnologică în rețea care devin instrumente de colaborare, de liberalizare a schimburilor comunicaționale, de dezvoltare a sociabilității politice, de înlăturare a barierelor identitare. Ele activează „democrația electronică” și sunt condiția creării unei identități politice interactive¹³. Totodată creează comunități virtuale care participă la vizibilizarea identitară sub influența unei ideologii specifice. Rețelele informaționale mondiale consolidează o lume care adoptă formele unei apartenențe la universal, unei identități universale. Astfel, politicul conturează un spațiu comunicațional, un spațiu complex, multidimensional, conflictual, specific democrației, în care se revendică afirmarea diferențelor. În acest spațiu identitatea europeană trebuie să cucerească un context politic solid care să remedieze pierderea reperelor identitare tradiționale și care să creeze un nou sentiment de apartenență care să valorizeze particularitățile axiologice.

Note

1. V. Rey, „Les Europes orientales, la force des différences”, in Y. Michaud (sous la direction d’), Qu’est-ce que la culture?, vol. 6, Editions Odile Jacob, Paris, 2001, p. 251

2. J. M. Domenach, Europe: le défi culturel, Éditions la Découverte, Paris, 1990, p. 72

3. A. Compagnon, „La culture, langue commune de l’Europe?”, in Y. Michaud (sous direction d’), op. cit., p. 228

4. G. Hermet, „Conclusion”, in R. Kastoryano (sous la direction de), Quelle identité pour l’Europe? Le multiculturalisme à l’épreuve, Presses de Sciences Po, Paris, 1998, p. 263

5. J.-M. Ferry, „L’État européen”, in R. Kastoryano (sous la direction de), op. cit., p. 215

6. R. Girault (sous la direction de), Identité et conscience européennes au XXème siècle, Hachette, Paris, 1994, p. 47

7. idem, p. 49

8. J.-M. Ferry, „La souveraineté postnationale”, in Esprit, n° 1, 2002, p. 143

9. P. Rosanvallon, „Le déficit démocratique européen”, in Esprit, n° 10, octobre 2002, pp. 87-93

10. B. Badie, „Originalité et futur de la construction européenne”, in Y. Michaud (sous la direction d’), op. cit., p. 208

11. Ch. Mouffe, „La démocratie entre modernité et postmodernité: pour une démocratie plurielle”, in Revue du MAUSS, n° 8, 1990, pp. 14-30

12. J. M. Pontier, „Les données juridiques de l’identité culturelle”, in Droit public, n° 5, 2000, p. 1289

13. É. Zernik, La pensée politique, Ellipses, Paris, 2003, p. 404-405

Resumé

La définir de l’identité politique de l’Europe doit passer par la constitution d’un sens politique de la vie en commun, qui permette la concordance avec la mondialisation. Ce qu’il nécessite un lexique politique spécifique à la manière de construire du politique dans cet espace, l’espace public européen qu’il peut concevoir une culture politique qu’il peut tenir le dialogue d’entre la diversité des identités culturelles. L’unité politique de l’Europe a besoin d’une culture politique capable de déterminer le dialogue d’entre les traditions politiques différentes et de créer une identité solide, une culture politique commune dans l’espace public dominée de pluralité. La multidimensionalité des échanges et la provocation constante de l’option visent les deux points de vue: une part, la communication politique médiatisée représente une condition de la démocratie, autre part, la communication compliquée, ce qu’il ne simplifie pas. La construction politique de l’Europe suscite l’expansion de l’information et de la communication, la formation d’une place la communicationnelle commune, la formation d’un espace qui ait comme référence et qui favorise la communication.